

TOPISHMOQLARDAGI MANTIQUIY ZANJIRNING TARJIMADA BUZILMASLIGI UCHUN QO'LLANILADIGAN STRATEGIYALAR

Tursunova Nilufar Shodikulovna
O'ZDJTU Tarjimonlik fakulteti Ingliz
tili tarjima nazariyasi kafedrası

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq topishmoqlarida ma'no ko'chish turlari, topishmoqlarning struktur semantik jihatlari hamda ularning uslubi haqida so'z boradi. Xalq og'zaki ijodining eng ixcham va quvnoq janrlaridan biri bo'lgan topishmoq janri azal-azaldan barcha xalqlarda ham donolik, zukkolikni aniqlovchi hamda aqlni charxlovchi va insonlarda xushyorlikni oshirishga xizmat qiluvchi eng asosiy vositalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ular inson kamolotida muhim o'rin tutuvchi unsurlardan biridir. Kalit so'zlar. Topishmoq, jumboq, xalq og'zaki ijodi, metafora, istiora, ko'chma ma'no, shakl va mazmun, obrazlilik, badiiy tasvir, jonlantirish.

Annotation: In this article we try to give some information about types of transferring the meaning in Uzbek folk riddles, the structural semantic aspects and the style of riddles. The riddles which is one of the most concise and funny genres of folk art, has been recognized as one of the main tools for determining wisdom, ingenuity, and increasing people's vigilance in all nations since time immemorial. They are one of the elements that play an important role in human development.

Key words. Riddle, folk literature, metaphor, transferring the meaning, structure and meaning, characterization, literary exposition.

Аннотация: В этой статье мы попытаемся дать некоторую информацию о типах передачи смысла в узбекских народных загадках, структурно-семантических аспектах и стиле загадок. Загадка, являющаяся одним из наиболее лаконичных и забавных жанров народного творчества, с незапамятных времен признана одним из главных инструментов определения мудрости, смекалки и повышения бдительности людей у всех народов. Они являются одним из элементов, играющих важную роль в развитии человека. Ключевые слова. Загадка, народная литература, метафора, передача смысла, структура и смысл, характеристика, литературное изложение.

Asrlar davomida yaratilib, sayqal topib, mumtoz bir shaklda kelib qolgan xalq og'zaki izodi asarlari bizning noyob ma'naviy va madaniy merosimiz, beqiyos ilmiy-tarixiy solnomamizdir. Xalq og'zaki ijodining umri boqiydir, u tildan-tilga, dildan-dilga o'taveradi, kelajak avlodlarni ham o'z go'zalliklaridan bahramad qilaveradi. Xalq og'zaki ijodi nihoyatda rang- barang asarlarga boy, shu bilan birga, bu asarlarning har biri o'ziga xos maqsad va vazifaga ega bo'lgan mustaqil janr namunalidir. Maqol va topishmoqlar o'z tasvir obektlari, usullari qonun qoidalariga ega. Xalq maqollari yaxshi yashash yo'l- yo'rilari, hayotning turfa xil sharoit, fasllarida nimalar qilish yoki qilmaslik lozimligini o'rgatib, ibratomuzlik kasb etsa, xalq topishmoqlari bizni o'rab turgan narsa – hodisalarning belgi-xususiyatlarini, ular o'rtasidagi

o'xshashlik, aloqadorlikni ilg'ashga, mantiqiy va obrazli fikirlashga o'rgatadi. Maqolni "Hayot qomusi", og'zaki ensiklopediya deyish mumkin.¹

Topishmoq esa "xalq uchun qiziqarli bo'lgan narsa – predmetlar to'g'risidagi bilimlar silsilasi xalq fanidir.

Topishmoq xalq og'zaki ijodining eng qadimiy janrlaridan biridir. "Topishmoq jahon xalqlari ijodi, sivilizatsiya tarixida maqollar bilan bir davrda paydo bo'lgan qadimiy janr namunalari"

Topishmoqlarning kelib chiqishi, tarixi tadqiqotchilarni ko'pdan qiziqtirib keladi. Bu masala rus tilshunosligida ancha keng o'rganilgan. Jumladan, V.P. Anikin topishmoqlarning kelib chiqishini baliq ovlovchilar, ovchilar chorvadorlarning sirli nutqi, tabu va boshqacha so'zlashlarda ko'radi²

Topishmoqlar shakl va mazmun jihatdan xilma-xildir. Ularga nazar tashlaydigan bo'lsak bir qatorli darak gap shaklidagi, bir qatorli so'roq gap shaklidagi, to'rt qatorli, so'zlari o'zaro qofiyadosh bo'lgan she'r shaklidagi, o'zaro savol javob-javob asosiga qurilgan aytishuv shaklidagi, va hattoki topishmoq asosiga qurilgan ertak va dostonlarni ham uchratishimiz mumkin. Masalan: "Yer tagida oltin qoziq – U hammaga bo'lar oziq". (Sabzi) Mazkur ikki misrali she'r shaklidagi topishmoq o'zbek xalqi orasida mashhur bo'lib, uning javobi sabzi ekanligi ko'pchilikka ma'lum. Yuqoridagi topishmoq ham boshqa ko'plab topishmoqlar singari metafora asosiga qurilgan bo'lib, "oltin qoziq" o'xshatishi orqali sabzining tus jihatidan oltin rangiga yaqinligi, shaklan qoziqqa o'xshash bo'lib, uning asosiy qismi tuproq ostida bitishi va tanovul qilish mumkinligiga ishora qilinadi. Shu asnoda topishmoqni topishi kerak bo'lgan tinglovchilar aytilgan belgilarga tayangan holda topishmoqning javobini topishga harakat qiladilar. Topishmoqlar shaklan nihoyatda ixcham, muxtasar bo'lishiga qaramay, badiiy tasvir vositalariga juda boydir. Topishmoqlarning uslubi metafora (istiora), ko'chim, kinoya, qochirma yo'li bilan so'zlarni ko'chma ma'noda ishlatish orqali, yashirilayotgan narsa va hodisalarning belgilariga ikkinchi bir narsa-hodisalarning belgilarini qiyoslash, o'sha belgilarga imo-ishora qilishdan iboratdir. O'zbek xalq topishmoqlarining asosiy qismini metaforaga asoslangan topishmoqlar tashkil etadi. Metafora bu – muayyan bir narsa yoki hodisaning tashqi ko'rinishi jihatidan boshqa bir narsaga o'xshashligi asosida ma'no ko'chish turi bo'lib, u topishmoqlarda tasvirdagi obrazlilikni ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan: "Atrofi chakalakzor, o'rtasi yorug' yulduz", bu topishmoqda jumboqlanayotgan narsalardan birinchisi kipriklar, ko'chim esa "chakalakzor", ikkinchi jumboq ko'z bo'lib, unga nisbatan "yorug' yulduz" ko'chimi mohirona ishlatilgan. Ya'ni "Atrofi chakalakzor" ta'rifi bilan ko'z atrofidagi kipriklar ko'zni xuddi chakalakzordek o'rab turishiga ishora qilinsa, "o'rtasi yorug' yulduz" deya, kipriklar o'rtasida chaq nab turguvchi ko'z nazarda tutiladi. Yoki: "Yer tagida qizil ximich", bunda jumboqlanayotgan narsa chuvalchang, ko'chim esa ximich. Metaforaga asoslangan topishmoqlarning ancha

¹ Shomaqsudov Sh, Shorahmedov Sh, Hikmatovna: O'zbek maqollarining izohli lug'ati. Toshkent: O'zbek sovet ensiklopediyasining Bosh redaksiyasi 1990, 8-bet

² Аникин В.П. Русские народные половицы, поговорки, загадки и детский фольклор. М. 1967, 56-бет

murakkab, savol-javob tarzida tuzilgan turlari ham uchraydi. Masalan: U nimadir quv yog'ochdan og'zi bor, U nimadir o'rtasida mag'zi bor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Z.Husainova. O'zbek topishmoqlari. Toshkent, Fan. 1966
2. Topishmoqlar. O'zbek xalq ijodi, ko'p tomlik, T.,1983.
3. M.Jo'rayev, G'.Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish. Toshkent, Turon-Iqbol 2018.
4. M.Saparniyozova. O'zbek xalq topishmoqlarida gap bo'laklari tartibi /"O'zbek tili va adabiyoti"/ 2005, 3s.
5. Umida Qobulova. Topishmoqlarning struktur tahlili /O'zbek tili va adabiyoti/, 2005, 4-son. 6. Nargiza Maxmudova, Khoshimova Mashkhura, The meaning of riddle in folklore.
- 6.Shomaqsudov Sh, Shorahmedov Sh, Hikmatovna: O'zbek maqollarining izohli lug'ati. Toshkent: O'zbek sovet ensiklopediyasining Bosh redaksiyasi 1990, 8-bet
- 7.Аникин В.П. Русские народные половицы, поговорки,загадки и детский фольклор. М. 1967,56-,бет